

על ספרו של יורם שחר "כבוד, חירות ועמל ישרים: סיפור חיבורה של הכרזת העצמאות"

מאת

רון חריס*

הכרזת העצמאות היא אירוע מכונן וטקסט חשוב בחיי כל מדינת לאום מודרנית. זכינו בכך שיוזם שחר הקדיש את זמנו לחקר ניסוח הכרזת העצמאות הישראלית וכתב עבורנו את הספר הקריא והמרתק, המדויק והסמכותי על ההכרזה. לפני הספר היו ידועים לנו מקטעים של טיוטות מוקדמות ושל אנשים שהיו מעורבים בניסוח. לפני הספר היו גם טעויות, הטעויות והשלמות כיד הדמיון. אחרי הספר יגיעו תיקונים ודיוקים אך המסד לא יונח שוב מבראשית.

יורם שחר בחר לחקר ההכרזה בגישה ששמה במרכז את חקר ההיסטוריה של יצירת הטקסט של ההכרזה, ולא את המעמד המשפטי הנוכחי שלו או את עצם ההחלטה להכריז על הקמת המדינה. שחר בחר לארגן את חזונו המחקרי הרחב באמצעות ארגון הספר בשני שערים. שער הנוסחים מאורגן כרונולוגית על ציר זמן שמתקדם מטיוטה לטיטה. שער הנושאים מאורגן על ציר לפי מבנה הטקסט של ההכרזה.

לכתיבת הספר נדרש שילוב ייחודי של יכולות שרק שחר ניחן בהן. האחת יכולת של בלש בשחזור פערים ובחינת עדויות. השנייה, יכולת להבין את העולמות האינטלקטואליים של התנועה הציונית ובאו לידי ביטוי במאבקים על ניסוח ההכרזה. השלישית, ההבנה של המשמעויות המשפטיות, בתחום המשפט החוקתי והמשפט הבינלאומי, של דקויות הניסוח. הרביעית, היכולת לספר סיפור היסטורי אנושי. הספר "כבוד, חירות ועמל ישרים" הוא ספר של פעם בחיים עבור הכרזת העצמאות.

הכרזת העצמאות היא אירוע מכונן וטקסט חשוב בחיי כל מדינת לאום מודרנית. זכינו בכך שיוזם שחר הקדיש את זמנו לסירוגין במשך שלושה עשורים לחקר ניסוח הכרזת העצמאות הישראלית וכתב עבורנו את הספר הקריא והמרתק, המדויק והסמכותי על ההכרזה. הספר "כבוד, חירות ועמל ישרים: סיפור חיבורה של הכרזת העצמאות" הוא ספר של פעם בחיים.¹ לא רק פעם בחיים המחקריים של יורם שחר, שתרים רבות למחקר עם מאמרים פורצי דרך ומאמרים קנוניים בכמה תחומים, אולם ספר שאת יסודותיו הניח בהדרגה על פני מחצית חייו כחוקר, ולכתיבתו הקדיש

* רון חריס הוא פרופסור מן המניין ומחזיק הקתדרה למשפט והיסטוריה ע"ש קלמן לובובסקי בפקולטה למשפטים ע"ש בוכמן באוניברסיטת תל אביב. מבקש להודות לעורכי וחברי מערכת כתב העת משפטים על ההזדמנות לכתוב את הביקורת ועל הסיוע בשיפורה.

¹ הוצאת המכון למשפט והיסטוריה ע"ש קרן דיוד ברט ומכון בן גוריון לחקר ישראל והציונות – ספריית חקר, תשפ"ב

מספר שנים, הוא בלי ספק אחת פסגות יצירתו. ספר כזה נכתב פעם בחיי הכרזת העצמאות. לפני הספר היו ידועים לנו מקטעים של טיוטות מוקדמות ושל אנשים שהיו מעורבים בניסוח. לפני הספר היו גם טעויות והשלמות כיד הדמיון. לאחר הספר הזה הסיכוי כי יתגלו עוד טיוטות לא מוכרות (להבדיל מוורסיות של טיוטות ידועות), שאין להן הד בטיטות ששחר איתר ומיקם, הוא קטן. קשה להאמין שיתברר בעתיד שהיו עוד נושאים עליהם התנהל וויכוח משמעותי במהלך ניסוח טקסט הכרזת העצמאות. יהיו בוודאי עוד מחקרים שיביאו ליתר דיוק אך ההיסטוריה של ניסוח ההכרזה לא תיכתב שוב מבראשית. במובן זה הספר הוא ספר של פעם בחיי הכרזת העצמאות.

יורם שחר בחר לארגן את חזונו המחקרי הרחב באמצעות ארגון הספר בשני שערים, שער הנוסחים ושער הנושאים. שער הנוסחים מארגן כרונולוגית על ציר זמן שמתקדם מטיטה לטיטה. שער הנושאים מארגן על ציר לפי מבנה הטקסט של ההכרזה ומתקדם מפיסקה לפיסקה ומנושא לנושא. השער הראשון, שער הנוסחים מארגן על הציר הכרונולוגי שמלווה את ניסוח ההכרזה מטיטה לטיטה במשך החודש שקדם להקראת ההכרזה על ידי דוד בן גוריון בשעות אחר הצהריים המוקדמות של יום שישי ה-14.5.1948. בעבודת בילוש שיטתית שחר שיחזר את רצף הטיטות של הכרזת העצמאות. לפני שהחל בעבודתו ההיסטורית היה ידוע מעט על הטיטות ומה שהיה ידוע לא תמיד היה נכון. שחר גילה טיוטות לא מוכרות, תיארך אותן ונתן להן שמות ("נוסח לאטרפאכט", "נוסח השלושה", "נוסח שרת", "נוסח החמישה" ועוד). השער השני, שער הנושאים, המארגן סביב ציר מבנה הטקסט של ההכרזה. בנייתו ביקורתית ומעמיק שחר פירק את ההכרזה למרכיביה ונתן למרכיבים אלו כותרות נושאיות שישמשו אותנו מכאן ולהבא ("פסקת הגלות", "הפסקה המכוננת", "פסקת המוסדות", "פסקת ההבטחות" ועוד). בשני הצירים עבודתו של שחר היא הבסיס לכל מה שיבוא בעקבותיה.

גישה מרכזית לחקר הכרזת העצמאות הישראלית היא לשאול באילו אופנים הכרזת העצמאות רלוונטית לנו היום.² בקרב משפטנים, שאצלם גישה זו רווחת, השאלה היא מה המעמד המשפטי של ההכרזה היום? גישה זו מנתקת את הטקסט של ההכרזה מההקשר ההיסטורי בו נוצר. היא מתעניינת בשימושים מאוחרים בטקסט. ההיסטוריה של המעמד המשפטי של ההכרזה ידועה למדי, בפסק דין ליון נ. גוברניק ב-1948 נפסק כי ההכרזה מהווה קביעת עובדה לצרכי המשפט הבינלאומי אך אינה בעלת מעמד חוקתי במדינת ישראל.³ בפסק דין קול העם נ. שר הפנים ב-1953 הוסיף השופט אגרנט כי להכרזה יש תפקיד פרשני, בפרט בפירוש חוקים שקדמו להקמת

² לכמה מהמחקרים במסגרת גישה זו ראו למשל אהרן ברק "מגילת העצמאות והכנסת כרשות מכוננת" חוקים יא 9 (2018); שלמה אבינרי "הגדרה עצמית והכרזת העצמאות של ישראל" זכויותיה של ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי 32 (אלן בייקר עורך 2012); אליקים רובינשטיין "הכרזת העצמאות כמסמך יסוד של מדינת ישראל" משפט וצבא 11, 13 (1999); אליאב שוחטמן "הכרזת העצמאות כמקור לזכויותיו הלאומיות של העם היהודי על ארץ-ישראל" משפט וממשל ה 427 (2000); דינה זילבר "הכרזת העצמאות שלי" שורשים במשפט 19 (דינה זילבר עורכת 2020).

³ בג"ץ 5/48 ליון נ' הממונה בפועל על האזור העירוני תל-אביב (יהושע גוברניק), פ"ד א 58 (1948).

המדינה.⁴ התיקון של חוקי היסוד כבוד האדם וחירותו וחופש העיסוק בשנת 1994 הוסיף לשני החוקים את סעיף 1 הקובע: "זכויות היסוד של האדם בישראל מושגות על ההכרה בערך האדם, בקדושת חייו ובהיותו בן חורין, והן יכובדו ברוח העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל".⁵ בשנים האחרונות הועלו הצעות לחוקק את הכרזת העצמאות באופן מילולי או לעשות לה אניקורפורציה באמצעות סעיף המפנה אליה כדי לתת לה מעמד חוקתי מחייב. יש כאלו שתומכים בחקיקתה כאחד מחוקי היסוד של מדינת ישראל, אחרים מציעים לכלול אותה או הפניה אליה בחוק יסוד הלאום ואחרים כמבוא לחוקה המתהווה.⁶ הצעות אלו טרם הבשילו. חקר המעמד החוקתי המשתנה היסטורית והראוי נורמטיבית אינה מעניינו של שחר בספרו.

כמו טקסטים אחרים גם ספרו של שחר יצא משליטתו עם פרסומו. יהיו בקרב אלו העוסקים במעמד החוקתי של ההכרזה מי שיעשו שימוש בספר של שחר כדי לקדם את הרעיון של הכללת ההכרזה כחלק מהחוקה. יהיו מי שישתמשו בספר כדי לנגח את הרעיון של הכללת ההכרזה בחוקה המתהווה של מדינת ישראל, בטענה כי יש בהכרזה מ-1948 מרכיבים שאין ראוי לכלול בחוקה של מדינת ישראל בעשור השלישי של המאה ה-21. יהיו בודדים שיטענו כי ההכרזה אינה מספיק דמוקרטית או אינה מגינה מספיק על זכויות המיעוט הערבי. יהיו רבים יותר שיטענו כי ההכרזה אינה מספיק יהודית, במובן הלאומי או ההלכתי. ככל שההכרזה תהפוך לחלק מחוקי היסוד או החוקה יהיו מי שיעשו שימוש בספרו של שחר כדי להשפיע על אופן הפרשנות של ההכרזה כחלק מהחוקה, נושא שחשיבותו החוקתית תגדל. שימוש כזה בספרו של שחר אפשרי בעיקר בקרב אלו הדוגלים בפרשנות אוריגניליסטית (במונחים אמריקאים) כלומר בפרשנות של החוקה על פי כוונתם המקורית של מנסחיה. עבורם ספרו של שחר משחזר היטב את הכוונה המקורית ולכן יכול להפוך לספר יסוד בפרשנות ההכרזה כחלק מהחוקה.

גישה מרכזית שנייה לחקר הכרזת העצמאות היא בחינתה כמאורע היסטורי שיש להסביר את התרחשותו באופן ובמועד בו התרחש. הגישה הזו נפוצה בקרב היסטוריונים פוליטיים, היסטוריונים דיפלומטיים והיסטוריונים צבאיים. הגישה עוסקת בשאלה מי בישוב היהודי ובהנהגה הציונית תמך בכוונה של בן גוריון להכריז על הקמת המדינה ב-14.5, מי חשש ומי התנגד? היא עוסקת בשאלה איך הושגה תמיכה, ולפחות היעדר התנגדות, מארצות הברית וברית המועצות ומה הייתה עמדת בריטניה? היא עוסקת בשאלה איך נערכו לאפשרות של הקמת המדינה מנהיגי מדינות ערב וההנהגה הפלסטינית? כל אלו שאלות חשובות. אך הן שאלות לא

4 בג"ץ 73/53 חברת "קול העם" בע"מ נ' שר הפנים, פ"ד ז 871 (1953).

5 חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו (תיקון מס' 1), התשנ"ד-1994, ס"ח 1454, 90.

6 הצעת חוק-יסוד: מגילת העצמאות, התשכ"ו-1966 יוזם ח"כ אורי אבנרי, פ/89/6/10.1.1967; הצעת חוק יסוד: מבוא לחוקה יוזם ח"כ אופיר פז פינס פ/6/16/3.3.2003; הצעת חוק-יסוד: מגילת העצמאות והמדינה היהודית והדמוקרטית יוזמים ח"כ רות קלדרון ועוד 8 חברי כנסת. פ/1539/19/22.7.2013; הצעת חוק-יסוד: מגילת העצמאות יוזם ח"כ איציק שמולי פ/386/22/11.11.2019; הצעת חוק יסוד: מגילת העצמאות יוזמים ח"כ מיכל קוטלר וונש ועוד 3 ח"כ פ/1730/23/3.8.2020

חדשות שכבר נדונו לא מעט במחקר ההיסטורי.⁷ אלו לא השאלות המעניינות את שחר ואינן שאלות שהתשובה עליהן מחייבת ניתוח מדוקדק של הטקסט של ההכרזה. למרות זאת, שחר מספק לנו ממשק מעניין אחד עבור החוקרים בגישה המחקרית הזו. הממשק הוא ביחס לשאלה עד כמה נעשה ניסיון להתאים את נוסח ההכרזה להחלטת החלוקה של האו"ם מה-29.11.1947? זו שאלה חשובה לא רק ביחס לניסוח הטקסט של ההכרזה אלא גם ביחס להתנגדות להקמת המדינה למול האפשרות להכרה הבינלאומית במדינה שתקום. ידוע שההכרזה טוענת שההקמה היא בין היתר גם על בסיס החלטת החלוקה. מה ששחר חושף בספר הם הניסוחים באותם נושאים בהם תכני החלטת החלוקה לא תאמו את שאיפות בן גוריון והנהגת הישוב היהודי. נושאים אלו כוללים בין היתר את המעמד של המיעוט הערבי במדינה היהודית, את מידת המחויבות לקבלת חוקה שתפקידה העיקרי הגנת המיעוט ואת גבולות המדינה. בהקשר הזה יש לשחר תגלית מאד מעניינת וחשובה שלה הוא מקדיש בין היתר את אחרית הדבר. התגלית היא כי למרות שבסופו של דבר, לאחר התלבטויות ומחלוקות, ההכרזה לא התייחסה לגבולות החלוקה ולגבולות המדינה בכלל, הדיווח של הנציג הבכיר של המדינה בווישינגטון אליהו אילת לנשיא ארצות הברית הארי טרומן היה כי המדינה הוכרזה בגבולות החלוקה. שחר מקיים ניתוח מקיף ומדויק של המקורות והעדויות ומגיע למסקנה כי דיווח זה נבע מטעות ומנתק תקשורת בין ההנהגה בתל אביב לנציגה בווישינגטון. יחד עם זאת הוא מבסס באופן משכנע את העובדה שהיה דיווח מוטעה ברגע קריטי אשר יתכן שהשפיע על ההחלטה האמריקאית להכיר במדינת ישראל. שחר זהיר בקביעתו ולא מסיק שאילו דיווח אילת שהמדינה לא הוכרזה בגבולות החלוקה היה הדבר משנה את ההחלטה של הנשיא טרומן להכיר בישראל. מסקנה כזו מחייבת מחקר נוסף בארכיוני הממשל האמריקאי בווישינגטון.

שחר בחר בגישה שלישית לחקר ההכרזה, גישה ששמה במרכז את חקר ההיסטוריה של יצירת הטקסט של ההכרזה.⁸ שחר קיבל החלטה נבונה מאד כאשר בחר לכלול בציר הטיטוטות כל טקסט שהיה מי שראה אותו כמיועד להוות בסיס להכרזת העצמאות ולא רק טקסטים שבפועל הייתה להם המשכיות ישירה לעבר לנוסח הסופי. במילים אחרות, שחר לא הסתפק בלנוע אחורה, כמקובל, מההכרזה לטיטוטות שהשפיעו עליה בניסיון למצוא את המקור של כל קטע טקסט

⁷ בנוגע לסוגיות אלו ראו למשל זאב שרף **שלושה ימים** (1959); פנחס יורמן **32 דקות ראשונות** (1978); מרדכי נאור **יום שישי הגדול ה' באייר תש"ח** (14.5.1948); **הדרמה המופלאה של הקמת המדינה** (2014); אליהו אילת **המאבק על המדינה: וושינגטון 1945-1948** כרך שני (1982); אריאל פלדשטיין "על חודו של קול? ישיבת מנהלת העם ערב הקמת מדינת ישראל" **תרבות דמוקרטית** 12, 59 (2009); מאיר חזן "חיים וייצמן וההחלטה על הקמת מדינת ישראל" **ציון** פא 215 (התשע"ו).

⁸ למחקרים המשלבים במסגרתם גם את הגישה הזו ראו יזהר טל "הכרת העצמאות – עיון היסטורי-פרשני" **משפט וממשל** 551 (2003); אורית קמיר "ל'מגילה' יש שתי פנים; סיפורן המזורז של 'הכרזת המדינה הציונית' ו'הכרזת המדינה הדמוקרטית'" **עיוני משפט** כג 473 (2000). למאמרים מוקדמים של שחר עצמו במסגרת הגישה ראו יורם שחר "הטיטוטות המוקדמות של הכרזת העצמאות" **עיוני משפט** כו 523 (2002) Yoram Shachar, *Jefferson Goes East: The American Origins of the Israeli Declaration of Independence*, 10 THEORETICAL INQ. L. 589 (2009).

שמופיע בהכרזה. הוא העדיף לאתר כל טקסט שהיו לו יומרות להשפיע על ניסוח ההכרזה בין אם בסופו של דבר השפיע או לא הצליח להשפיע על התוכן הסופי של ההכרזה. גישה זו איפשרה לפרוס תמונה רחבה יותר של הנושאים שהיו על סדר היום ושל החלופות לטקסטים שבסופו של דבר התקבעו בנוסח הסופי. הערך המוסף של גישה זו הוא שהיא אינה רק ההיסטוריה של המנצחים. היא פורסת את עולם הרעיונות הרחב של התנועה הציונית על גווניה הרבים. הספר אינו מתיימר להציג היסטוריה אינטלקטואלית של הציונות מראשיתה אלא מציג תמונה רגעית של עולם הרעיונות בו עשו שימוש שחקני מפתח בתנועה הציונית, פוליטיקאים, משפטנים והוגים, במחצית הראשונה של 1948, בבואם לחשוב על ניסוחים הקשורים להקמת המדינה ולהכרזת העצמאות.

אדגים את יתרונות החלטתו של שחר לכלול בניתוח שלו את כל הטיוטות, באמצעות שתי טיוטות מוקדמות שלא היו על רצף הטיוטות שהובילו לנוסח הסופי. נוסח כהן חובר על ידי ליאו כהן, יליד פרנקפורט שלמד משפטים בהיידלברג ושימש ערב הקמת המדינה כמזכיר המדיני של הנהלת הסוכנות. מנסחו היה משפטן מרכזי בהנהגה הציונית שניסח גם את הטיוטה המרכזית של החוקה. לנוסח כהן לא היתה המשכיות כי הוא נוסח בשלב מוקדם, בינואר 1948, תחת ההנחה שהחלטת החלוקה תבוצע כלשונה והמדינה תוקם חודשים אחרי סיום המנדט. נוסח כהן מודה לאלוהי אבותינו על שהחזירנו מהגלות לארצנו. כידוע אפשרות זאת נדחתה והאל לא הופיע בטקסט ההכרזה והביטוי הקרוב ביותר היה "צור ישראל". הבחירה של שחר לכלול את נוסח כהן בציר הטיוטות מחדדת עד כמה האופציה לכלול את האל הייתה נוכחת מתחילת הדרך בחוגים אידאולוגיים ואינטלקטואליים רחבים ולא רק אצל רבנים ואנשי ציבור המזוהים על אגודת ישראל והמזרחי. עוד ניתן ללמוד בעזרת הבחירה לכלול את נוסח כהן על הנוכחות של השפעות איריות, שכהן היה מומחה לחוקתה משנת 1922, בעיצוב החשיבה החוקתית הישראלית, ועל הקשר ההדוק שכהן ואחרים ראו בין הכרזת העצמאות לבין כינון החוקה.

נוסח לאוטראכט שנכתב על ידי הרש לאוטראכט יהודי יליד לבוב שצמח להיות מלומד עולמי מוביל בתחום המשפט הבינלאומי ופרופסור באוניברסיטת קיימברידג'. לאחר מחקר זהיר הגיע שחר למסקנה כי נוסח זה לא היה ידוע למנהיגים ולמנסחי ההכרזה בארץ ישראל עד שלושה ימים לפני הקמת המדינה ולמעשה לא השפיע בפועל על ניסוח הטקסט. הנוסח של לאוטראכט היה מיועד קודם כל לקהילה הבינלאומית ולמלומדי המשפט הבינלאומי. הוא עושה שימוש בהכרזה שהוא ניסח כדי לקדם הכרה בינלאומית במדינה החדשה קודם כל על בסיס השליטה האפקטיבית של המוסדות של הישוב היהודי בשטח המדינה. הנרטיב ההיסטורי ממלא אצלו תפקיד צנוע. במסגרת זו לאוטראכט מדגיש את התרומה של העם היהודי לאנושות יותר מאשר את זיקתו המתמשכת לארצו. הלגיטימיות של המדינה נובעת מכוח יותר מאשר מצדק. להבדיל מנסחים אחרים שביקרו את הבריטים על היחס שלהם כלפי הישוב היהודי לאוטראכט שהתגורר באנגליה הודה להם על תרומתם להקמתה. נקודה מעניינת נוספת היא שלפי לאוטראכט המדינה מוכרזת על ידי "The Jewish People of Palestine" נוסח זה מראה כי המדינה לא היתה חייבת להיות מוקמת על ידי הישוב היהודי והתנועה הציונית. ניתן היה להקימה על ידי העם היהודי כולו וניתן היה להקימה רק על ידי העם היהודי הישוב בפלשתינה.

ציר הטיטות מחדש ותורם להבנת ניסוח ההכרזה בכמה מובנים. ראשית בכך שאיתר טיטות לא מוכרות. שנית בכך שהעמיד את הטיטות כולן, לרבות טיטות שעליהן הערות ותיקונים בכתב יד, לרשות החוקרים. שלישית משום שכלל צילומים של קטעי מפתח של טיטות בספר והנגיש אותן לקהל הרחב. רביעית, ועל כך ארחיב כאן, משום שתיקן טעויות ביחס לטיטות שהיו מושרשות בשיח הציבורי והמחקרי. דוגמה אחת לכך היא ביחס לטיטת בעהם. במשך זמן מה טיטה זו לא היתה מוכרת כלל. בהמשך מרדכי בעהם עצמו וזאב שרף שהיה מזכיר וועדת המצב והממשלה הזמנית וכתב את הספר "שלושה ימים", הספר המכונן על אירועי הקמת המדינה ובמרכזם ההכרזה, תיארו את טיטת בעהם למחצית הראשונה של אפריל. שחר בחן את הנושא לעומק ותיארך אותה באופן מוסמך ל-27 לאפריל. הוא לא הסתפק בתיארוך הנכון אלא גם מראה לנו מדוע נפלה הטעות. שרף שוכנע על ידי בעהם ב-1968 כי הטיטה שלו היתה הראשונה ברצף שהוביל להכרזה וראויה להכרה ככזו (הם לא היו מודעים לנוסחי כהן, שז"ר ולאטרפאכט שקדמו לה או שסברו שאינם רלוונטיים לתוצר הסופי). השניים סברו בטעות שטיטת ברנזון נכתבה בחצי השני של אפריל (למרות שבפועל נכתבה ב-9 למאי) ולכן מיקמו את טיטת בעהם לפניה. שחר גם הגיע למסקנה כי בעהם לא כתב את הטיטה כאדם פרטי אלא התבקש לעשות זאת על ידי פנחס רוזן או אורי ידין. הנושא שהתברר כרלוונטי לא רק למחקר ההיסטורי, בכך שהיא מבירה מה רצף הטיטות שהובילו באופן ישיר לנוסח הסופי ואילו טיטות מוקמו על ענפים להם לא היתה המשכיות, ומה התרומה של ברנזון לעומת בעהם לנוסח הסופי, אלא גם בדיון המשפטי בשאלה אם משפחתו של בעהם יכולה למכור את הטיטה במכירה פומבית או שזו שייכת למדינה.⁹ שחר עשה סדר בכל אלו. היושרה המחקרית של שחר באה לידי ביטוי בכך שבספר חזר בו מטענה סנסציונית שטען במאמר שפורסם עשרים שנה קודם לכן ולפיה הרב שלום צבי (הארי) דווידוביץ היה שותף של בעהם בניסוח הטיטה ואולי השפיע על השימוש בהכרזת העצמאות האמריקאית בשפה האנגלית כבסיס לטיטה הראשונה.¹⁰ עזבונו של דווידוביץ שהתגלה לאחר פרסום המאמר ולפני פרסום הספר לא כלל שום מסמך בו דווידוביץ מייחס לעצמו השפעה על ניסוח הכרזת העצמאות. מסקנתו המתוקנת של שחר היא שדווידוביץ לא היה מודע לכך שבעהם עובד על ניסוח ההכרזה וככל שהשפיע עליו הדבר נעשה בלא מודעות לשימוש שיעשה בחומרים וברעיונות.

דוגמה שניה היא ביחס למהלך שהביא לניסוח נוסח החמישה, שנוסח ב-13 למאי והיה הנוסח האחרון לפני הדיון הסופי במנהלת העם. מעיון בפרוטוקול הרשמי של מינהלת העם מיום 12 למאי הסיקו רבים מקודמיו של שחר שטיטה זו נוסחה בעבודת צוות של ועדת ניסוח שכללה חמישה נציגים של הזרמים השונים בהנהגה הציונית היישובית, ממפ"ם ועד המזרחי. החמישה היו חברי מנהלת העם: משה שרת ודוד רמז ממפא"י, אהרון ציזלינג ממפ"ם, חיים משה שפירא מהפועל המזרחי ופנחס רוזן מעליה חדשה. פורום זה היה הבכיר והמגוון פוליטית מבין מנסחי

⁹ להכרעה בסכסוך זה ראו: ע"א 8323/17 מדינת ישראל נ' בעהם (נבו 20.5.2019).

¹⁰ Yoram Shachar, *Jefferson Goes East: The American Origins of the Israeli Declaration of Independence*, 10 THEORETICAL INQ. L. 589 (2009).

הטיוטות והחשוב שבהם גם בגלל שהיה האחרון בשרשרת לפני הניסוח הסופי. אחרים טענו כי למרות ההרכב המורחב של הוועדה, בפועל ניסח שרת את הנוסח הזה כמעט לבדו. לשאלה מי ניסח את הנוסח הזה יש חשיבות גם בהקשר של השאלה הגדולה עד כמה נוסח ההכרזה הוא תוצר של עבודה קולקטיבית שמבטאת הסכמה בין גישות שונות בתנועה הציונית או שהיא תוצר של הנהגת מפא"י. שחר מנתח בצורה מעמיקה ושיטתית את המהלכים, המסמכים והעדויות ביחס לעבודת וועדת החמישה. הוא מגיע למסקנה כי שרת עיצב את עבודת הוועדה ומהלך העניינים. הוא קבע היכן יתקיים הדיון (בניין הסוכנות ולא הקרן הקיימת), מי יסייע להם (משה גורארי ולא אורי ידין), כי הניסוח יורחק מידי הוועדה המשפטית והמשפטים ויעבור לידי הפוליטיקאים, מה יעשו חברי הוועדה בשבתם ביחד ומה יותיר לעצמו לנסח עם עוזרו גורארי. שחר בוחן מדוע לא קוימה ישיבה שניה של הוועדה למרות ששרת כנראה התכוון לקיימה. שחר מראה שהדבר לא נבע מדווחק זמן אלא מבחירה מכוונת של חברי הוועדה האחרים להעביר את המחלוקת הגדולה, ובעיקר זו על אזכור שם האל או "צור ישראל" מוועדת החמישה לפרוץ הרחב יותר של מינהלת העם בו יצליחו לקדם את עמדותיהם. בסופו של דבר לא שרת עיצב את הנוסח הסופי של ההכרזה ולא חבריו לוועדה הצליחו להטביע את חותמם על הנוסח באופן ישיר. מהלך העברת טיוטה לא מוסכמת למינהלת העם שנועד לכאורה לאפשר קיום דיון עקרוני בין נציגי המפלגות השונות, למעשה איפשר לבן גוריון לנווט את הדברים בצורה יותר נוחה לעבר היעד שלו. ואכן כך היה ובישורת האחרונה בה שלט בן גוריון הוא החליט בעצמו עד כמה להתחשב בעמדות המפלגות האחרות ובאילו פשרות ליישם וביחס לאילו ניסוחים להכתיב את עמדתו. כך למשל, בן גוריון הצליח לשמר את הנוסח של "צור ישראל" למרות הלחץ החוזר של המפלגות הדתיות לכלול את שם השם.

הבחירה של שחר לא להסתפק בציר ההיסטורי של הטיוטות אלא להוסיף אחריו ציר נושאי מספקת לנו תובנות חשובות רבות. הציר הנושאי, הנפרס בשער השני של הספר, נפתח בניתוח של פרקי הנרטיב ההיסטורי שפותח את ההכרזה. ניתוח זה מראה עד כמה הנרטיב הסופי שמופיע בהכרזה ומוכר בכל בית אינו התוצר ההכרחי והאפשרי היחיד. הפרק הראשון בנרטיב עוסק ביצירת הקשר בין העם והארץ. כמה ממנסחי הטיוטות, דתיים וחילוניים כאחד, ובהם בעהם וידין, ליאו כהן ודוד צבי פינקס, ראו זאת כמובן והכרחי לכלול בנרטיב ההכרזה את המרכיב המרכזי בנרטיב התנכי, ההבטחה האלוהית לאברהם, יצחק ויעקב כי הארץ המובטחת היא של צאצאיהם לנחלה. נסחים אחרים, ברנזון וציזלינג בינם, לא רצו שהאל יופיע בהכרזה ולא רצו לבסס את הלגיטימציה להקמת המדינה על הבטחה אלוהית. לכן החליפוה בנוסחים שונים של תיאור הקשר המתמשך בין העם לארץ, שחלקם צמודים יותר לסיפור המקראי ואחרים מדגישים בעיקר את משך הזמן, אלף שנה ויותר, בו העם היה ריבוני בארצו. המחזיקים בשתי העמדות התבצרו בעמדותיהם ובנוסחיהם. גם ביחס לפרקים אחרים של הנרטיב היו מחלוקות, למשל איזה מקום לתת לגלות בהיסטוריה של העם, עד כמה מסורת ומאפייני העם הם גלותיים, עד כמה הסבל בגלות מצדיק הקמת מדינה, עד כמה נשמר הקשר בין העם לארץ בתקופת הגלות. האם יש הכרח בשמירת הקשר? האם הקשר בא לידי ביטוי בתפילות? האם הקשר בא לידי ביטוי ברצף יישובי, דבר שחייב להכיר בחשיבותו של הישוב הישן בירושלים ושאר ערי הקודש? היו מי שהאריכו את פרקי הגלות

בנרטיב וביסוס את הלגיטימציה להקמת המדינה במידה רבה על סבל הגלות והרדיפות בה והיו מי, למשל שז"ר, שדילגו מחורבן המקדש וגירוש העם מארצו לראשית ההתיישבות הציונית, והיו מי, לאוטרפאכט, שעבורו גם הישוב החדש שהקימו העליות הציוניות לא היה רלוונטי לצורך לגיטימציה במשפט הבינלאומי, ואפשר היה לדלג גם עליו בנרטיב ההיסטורי, כדי להתמקד בשאלות מה קבעו המוסדות הבינלאומיים ומי שולט בפועל.

בן גוריון, הותיר למנסחים השונים להתנצח, מיפה את המחלוקות ליקט את הרעיונות, ובמהלך גאוני של הרגע האחרון דילג על המחלוקת בדבר ההבטחה האלוהית בנסחו את משפט הפתיחה הבלתי נשכח של ההכרזה שעליו כבר לא נתן לאיש הזדמנות להגיב ולתקן: "בארץ-ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות ממלכתית, בה יצר נכסי תרבות לאומיים וכלל-אנושיים והוריש לעולם כולו את ספר הספרים הנצחי". אין במשפט זה התייחסות להבטחה אלוהית אך יש התייחסות לתנ"ך דבר שעשוי היה לספק חלק ממתנגדי הוצאת ההבטחה. המשפט גם מאפשר לדחות את שאלת ההתייחסות לאל או לצור ישראל לסוף ההכרזה, מקום פחות בולט ורגיש. המשפט מאפשר לדלג על הקושי ההיסטורי בלטעון לריבונות שנמשכה אלף שנים, כאשר בפועל זו החלה רק בתקופת המלכים ונקטעה מספר פעמים. המשפט מאפשר לחזק את הקשר הייחודי בין העם הזה לארץ הזו, העם היחיד שעוצב בארץ ישראל, קשר שאינו מתקיים אצל עמים אחרים. המשפט גם מאפשר להמעט בערך הגלות בעיצוב העם.

המחלוקות על אזכרת שם האל, מעבר להבטחה האלוהית, או צור ישראל, נדונה לשובעה. לכן אסיים במרחב האפשרויות שעלו ביחס לפסקת ההבטחות העוסקת בשוויון ולפניה לערבים. החלק המעניין בדיון על השוויון הוא שהכללתו היתה כמעט מובנת מאליה. באופן מפתיע משהו במושגים של היום, לא הובעה על ידי אף אחד מהמנסחים התנגדות להכללת השוויון בהכרזה מתוך אי הרצון להעניק שוויון לערבים. היה (ברנזון) מי שחשב שהשוויון, אולי כמו הדמוקרטיה, ברור מאליו ועל כן אין צורך להזכירו, והיה מי (ידין, בקר, בעהם) שחשב כי פסקת השוויון תעמוד בסתירה למחויבות (החל מכתב המנדט ועד מכתב הסטטוס קוו) להחיל דין דתי שונה על נישואין של עדות שונות. עוד נקודה מעניינת היא כי בן גוריון שינה את הניסוח כך שיקבע כי המדינה תקיים שוויון ולא תעניק שוויון, משום שהזכות לשוויון היא של בני האדם מלכתחילה. בן גוריון גם החזיר את השוויון המגדרי שהופיע ברבות מהטיוטות אך נשמט בשלב מאוחר. הנוסח הסופי קבע כידוע שמדינת ישראל "תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין".

במקביל להכללת השוויון בהכרזה נכללה בה גם פניה לערבים שהיו צפויים להיות מיעוט גדול במדינה היהודית, ושבתקופה שבין החלטת החלוקה לניסוח הכרזת העצמאות רבים מהם ניהלו מלחמה, שיש מי שיכנה מלחמת אזרחים, נגד הישוב היהודי ושחלקם ברחו או גורשו מתחומי המדינה היהודית. שאלה אחת לניסוח היתה לאילו ערבים פונים, אלו שבתחומי המדינה היהודית, אלו שבתחומי המנדט, אלו שבמדינות השכנות שעומדות לפלוש. שאלה אחרת היתה האם פונים אליהם באיום, בדרישה לציות למוסדות המדינה, בהצעה לחיות בשלום ובשכנות, בקריאה לקבל אזרחות של המדינה (החלטת החלוקה העניקה להם אפשרות לבחור בין אזרחות

המדינה היהודית או תושבות במדינה היהודית ואזרחות במדינה הערבית), בהבטחה להגנה על זכויות, בהצעה להשתתף בבחירות ובמוסדות הנבחרים. הנגיעות האחרונות של בן גוריון דרשו פחות והציעו יותר מאשר רוב הטיוטות הקודמות: "אנו קוראים - גם בתוך התקפת-הדמים הנערכת עלינו זה חדשים - לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל לשמור על שלום וליטול חלקם בבנין המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה ועל יסוד נציגות מתאימה בכל מוסדותיה, הזמניים והקבועים".

שחר הוא הראשון שנטל על עצמו לבצע מחקר מקיף של ניסוח ההכרזה, מחקר שמשחזר את כל הטיוטות ומנתח את הטקסט שלהן ואת התוצר הטקסטואלי הסופי באופן מלא. מפתיע שחלפו יותר משבעה עשורים מהקראת ההכרזה על ידי בן גוריון ועד לפרסום הספר המקיף הראשון על ניסוחה, ספרו של יורם שחר. אולי זה לא מפתיע בהינתן כובד המשימה. נדרש שילוב ייחודי של יכולות שרק שחר ניחן בהן. האחת יכולת של בלש בשחזור מעשי הגיבורים מידי שעה בימים הרלוונטיים, זיהוי כתבי יד על טיוטות, ניתוח עדויות שניתנו בנקודות זמן שונות. שחר עשה זאת תוך התגברות על המאמץ של השחקנים השונים ושל היסטוריונים שהזדהו עם גירסתם להעצים את תרומתם ולהצניע את התרומה של אחרים ועל פערים גדולים בתיעוד הארכיוני. השנייה, יכולת להבין את העולמות האינטלקטואליים השונים שפעלו במסגרת התנועה הציונית. השלישית, ההבנה של המשמעויות המשפטיות, בעיקר בתחום המשפט החוקתי והמשפט הבינלאומי, של דקויות ניסוח. הרביעית, היכולת לספר סיפור היסטורי אנושי תוך חיבורו להקשרים רחבים. שילוב כזה נוצר פעם בשלושה דורות. אך אין כמו הפעם הראשונה. הספר "כבוד, חירות ועמל ישרים" הוא ספר של פעם בחיים עבור הכרזת העצמאות.